

ДОМІНАНТИ РАНЬОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ: ВЕКТОР ІНКЛЮЗІЇ

*Іванова Дора, кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти
Ізмаїльського державного педагогічного університету*

Період раннього дитинства – це фундамент майбутнього здоров'я, успіху, самооцінки, життєстійкості та особистісного розвитку людини. Досвід та знання, які дитина отримує впродовж перших років, мають дуже велике значення й вплив на все її подальше життя. Відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти (International Standard Classification of Education, ISCED), «освіта дітей раннього віку» (Early childhood education) охоплює два стратегічно важливих для усього подальшого життя людини періоди: ранній вік (від народження до трьох років) і дошкільний вік (від трьох до шести-семи років), у якому особливе місце посідає передшкільний період, що збігається зі старшим дошкільним віком (ISCED, 2011) [1].

За перші три роки життя діти навчаються більшого, ніж за все життя: тримати голову, сидіти, стояти на ногах, говорити, ходити, самостійно їсти, мислити, проявляти свої бажання та почуття. На шляху становлення як особистості дитина проходить кілька етапів психічного й фізичного розвитку, які створюють передумови формування та виховання у неї різних якостей і властивостей, розвиток здібностей та інтересів, до яких вона є найбільш сприйнятливою. Майже рік після народження дитина ще не може ходити і повністю залежна від батьків, тому цей період опіки і піклування ще називають доношуванням [2]. Постійно перебуваючи з мамою, яка повсякчас задовольняє біологічні (у їжі, теплі, чистоті, свіжому повітрі, тактильному контакті, фізичній безпеці тощо) і психологічні (у любові, прийнятті, захищеності, визнанні, приналежності тощо) потреби, немовля відчуває себе любленим і вчиться довіряти світу. Поряд із «значимими дорослими» малюк відчуває затишно, йому комфортно знайомитися з оточуючим світом, отримувати нові враження та задоволення.

Результати міжнародних наукових досліджень благополуччя дитини [3] доводять, що неврахування сприятливих періодів та нехтування послідовністю етапів розвитку дитини (наприклад, передчасне садіння дитини, переміщення в ходунках замість повзання і качання, зараннє висаджування на горщик, прискорювання і наполягання на інтелектуальному розвитку перед емоційним тощо) може призвести до погіршення стану здоров'я дитини, втрати інтересу до нав'язуваних видів діяльності, виявів протесту і формування пасивної життєвої позиції.

Діти раннього віку, які постійно знаходяться в некомфортних умовах, у майбутньому мають труднощі у стосунках з іншими людьми та в навчанні, проблеми поведінкового та емоційного характеру, що переконливо підтверджується психологічною наукою. Сучасні дослідники дошкільного дитинства (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Гаращенко, Д. Іванова, О. Літченко, О. Половіна, Т. Піроженко, О. Хартман, Т. Шинкар та інші) вважають, що аксіологічними домінантами дошкільної освіти як передумови успішного подальшого розвитку людини протягом життя є: визнання самоцінності раннього і дошкільного дитинства; щасливе проживання дошкільного дитинства; фізичне, психічне та соціальне здоров'я дитини; повага до дитини та особливостей її розвитку [4, 5].

Забезпечення конституційного права дитини на освіту і рівного доступу до якісної дошкільної освіти постало одним із пріоритетів Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), що передбачає включення дітей з особливими освітніми потребами в дитячу спільноту, психолого-педагогічний супровід і моніторинг розвитку дітей. До стратегічних напрямів розвитку освіти дітей раннього і дошкільного віку належать: забезпечення рівного доступу і розвиток мережі закладів дошкільної освіти; соціальна підтримка батьківського партнерства; забезпечення якості дошкільної освіти; збереження фізичного, психічного та соціального здоров'я дітей; наукове забезпечення розвитку дошкільної освіти [6].

З огляду на визначені стратегічні орієнтири, сучасні моделі освітнього процесу в закладі дошкільної освіти (ігрова, проєктна, середовищна та ін.) побудовані на принципах самоцінності дитинства, пріоритету досвіду над інформуванням, партнерської взаємодії, активізації власних зусиль дитини, діалогового формату. Це передбачає широке застосування різноманіття форм і методів організації діяльності дітей (пізнавальна, мовленнєва, рухова, продуктивна, художньо-естетична, ігрова тощо). Залучення дитини у різні види діяльності надає можливості для самопізнання і самовизначення у різних соціокультурних співтовариствах – групах одноліток, різновікових групах, серед друзів, дорослих.

Активна участь у бесідах, досліди та експериментування, екскурсії, творча командна робота, інтерактивні методи навчання скеровують на формування у дитині базових особистісних якостей (активності, самостійності, ініціативності, креативності, відповідальності тощо) [7, 8, 9].

Підкреслимо, що період від народження до трьох років є унікальним, найбільш інтенсивним й визначальним у розвитку людини; ключовим у загальному перебігу психофізичного й соціального розвитку дитини; найбільш сприятливим для соціальних і педагогічних впливів, інтенсивного розвитку мовлення, пам'яті, образної уяви та мислення.

Тому формування культури відповідального батьківства є важливим завданням, яке потребує підтримки держави і громадянського суспільства, науково-педагогічного супроводу і належного інформаційного забезпечення. Налагодження партнерських відносин з батьками дітей постає одним із найважливіших підходів у діяльності інституцій для досягнення спільних цілей, запорукою якісних змін у системі дошкільної освіти і суспільстві загалом. Аналіз сталої практики свідчить, що потребує вдосконалення система психолого-педагогічного патронату дітей, які з різних причин не відвідують заклади дошкільної освіти, з метою виявлення потреб сімей у підтримці раннього розвитку дітей і їх навчання; розширення участі батьків у громадських об'єднаннях,

підклавальних радах, громадських асоціаціях; психолого-педагогічне просвітництво батьків, зокрема із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій [10].

Якісне, прогресивне партнерство у сфері освіти дітей раннього і дошкільного віку будується на зацікавленні кожної зі сторін у результаті спільної діяльності у межах сфери своєї відповідальності.

Яким має бути ранній розвиток дитини?

Іноді здається, що ваша дитина ніби має суперздібності? Варто тільки побачити якусь дію, яка її зацікавила, вона тут же намагається її повторити. І найцікавіше, що в неї це швидко виходить завдяки нейропластичності та відмінностям мозку дитини та дорослої людини. Виникає питання, як не впустити момент і максимально допомогти дитині розвинути здібності з раннього дитинства. Коли малюк народжується, у нього одразу проявляється величезний інтерес до навколишнього світу. Якщо почати активно займатися з дитиною з перших років її життя, можна закласти міцний фундамент для успішного майбутнього. Йдеться про розвиток та становлення пізнавального інтересу, коли навіть у дорослої людини зберігається потяг до постійного розвитку та навчання.

Для дитини віком до 3 років надзвичайно важливим ресурсом є захоплююча гра, завдання якої зробити її життя насиченим та цікавим. Для цього батькам необхідно створити спеціальне розвивальне середовище, в якому малюк зможе отримувати різноманітний досвід: зорові, тактильні та звукові відчуття, які максимально сприятимуть його сенсорному розвитку.

Психологи виявили важливий факт – до 3 років клітини мозку дитини сформовано на 70%, а до семи років – на 90%. І якщо почати займатися розвитком у 6-7 років – значить втратити найпродуктивніший час, так і не задіявши весь вроджений потенціал малюка. Про це чудово написав японський педагог Масару Ібука у книзі «Після трьох уже пізно» в 90-х роках ХХ століття.

Загалом ранній розвиток дітей включає період від народження до 3 років. Але це зовсім не передбачає зубріння букв і цифр або заповнення всього вільного часу малюка будь-якими заняттями. Це м'який та поетапний процес розвитку різних ділянок мозку, стимуляція формування нових нейронних зв'язків завдяки використанню різних інструментів, методик та видів діяльності.

Що дійсно потрібно дитині для раннього розвитку?

Дитина в процесі раннього розвитку отримує нові знання та навички; розвиває мозок; якісно проводить час із батьками; вчиться керувати увагою; підвищує самооцінку; розвиває таланти та творчий потенціал; стає більш розкутою та комунікабельною. *Ризики з'являються тоді, коли у батьків переважають досягнення та результати їхнього малюка. З одного боку дитина відвідує різні гуртки, навчається та отримує багато знань та навичок, але з іншого – позбавляється нормального дитинства: ігор, безтурботності, дружби та веселощів.* Крім того, заняття не за віком «гальмують» природний розвиток, внаслідок чого виникають порушення, з якими потім потрібно звертатися до нейропсихолога.

Загалом, малюкові не потрібно чогось надприродного. Просто рухатися, лазити, повзати, освоювати навколишній простір та можливості свого тіла. Завдання мами та тата в цей момент – задовольнити його базові потреби: в їжі, одязі, увазі, любові, ласці та створити навколо нього багате розвиваюче середовище, щоб у нього була можливість контактувати з великою кількістю речей, предметів, фактур.

Наприклад, ігри з пластиковими кришками, крупами, гудзиками, посудом, домашніми тваринами подарують дитині не менше емоцій та відчуттів, ніж спеціальні методики та центри, що розвивають. Обов'язково слід приділити увагу свободі та самостійності. Не потрібно тримати дитину в стерильному безпечному просторі, маємо надавати їй можливість пробувати, чіпати, розбивати, бруднитися, спотикатися, падати і вдарятися. Звичайно, під наглядом батьків та в розумних межах. Саме

так, на думку психологів, утворюються нові нейронні зв'язки, відбувається природне навчання з аналізом, висновками та розвитком мислення.

Ще доцільно відзначити важливість спілкування та різноманітність вражень. Потрібно зацікавлено й уважно слухати дитину, відповідати на її запитання, говорити з нею на різні теми, обговорювати емоції та почуття, події та життєві ситуації. Щодо вражень – тут може бути використано все можливе: від спільної гри на вулиці до відвідування парку розваг чи музею. Головне – робити це з власним щирим інтересом, максимально залучаючись до процесу, обмінюючись емоціями та думками з дитиною.

Що обрати: розвиток за методиками чи розумний підхід?

Вже багато років існує і широко застосовується безліч методик раннього розвитку дітей, але довести, що завдяки одній з них відчутно зростає певна кількість вундеркіндів, не можливо. Проте, якщо вмiло використовувати рекомендації, вони справді відіграють важливу роль. Ранній початок занять з дитиною забезпечить гарні результати її розвитку, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей.

Часто ми бачимо рекламу центрів раннього розвитку: «Зробимо з Вашої дитини генія!», «Абетка з шести місяців», «Розвиток обдарованості з пелюшок»... Не дивно, що мами шукають компетентних порад, щоб розібратися в численних пропозиціях і різноманітті педагогічних методик, та знайти таку, яка підійде саме їхній дитині. Батьківська тривога – як забезпечити своєму малюкові найкращу освіту – зрозуміла. Тому варто зробити *огляд найбільш популярних методик раннього розвитку та визначити їхні переваги та недоліки.*

Монтессорі-педагогіка

Основний принцип методики Марії Монтессорі – допомога дітям в самостійному вивченні навколишнього світу в спеціально створених сприятливих умовах. Центральну зону методики займає сама дитина, яка має без стороннього втручання працювати з різним матеріалом, щоб розкрити творчий та інтелектуальний потенціал.

Надзвичайно цікаві методичні посібники, розроблені Марією Монтессорі, наприклад, бульбашки з піпетками. Забарвлену рідину треба набрати з пляшечки в піпетку і акуратно перелити в спеціальні ємності, а потім назад в пляшку, бажано не розплескати. Ємності з губками використовуються приблизно з тією ж метою: вода набирається в губку, а потім віджимається з неї в ємність. У такий спосіб розвивається моторика пальців, кисті. Математику малюки вивчають, нанизуючи намистини. Шорсткі букви з оксамитового паперу, наклеєні на картон, – посібник для навчання письму. Діти освоюють алфавіт через тактильні відчуття. Адже писати можна не тільки на папері, а й пальчиком на піску, на манній крупі. Такі заняття виробляють по-справжньому хороший почерк.

Переваги:

- гарний розвиток внаслідок постійного тренування навичок за допомогою стимулюючих матеріалів;
- великий вибір дидактичних матеріалів, які дають змогу дітям вільно навчатися, пробувати себе в різних сферах;
- розвиток навичок самообслуговування;
- розвиток навичок самодисципліни.

Недоліки:

- більшість розвиваючих ігор вимагають обов'язкової участі дорослого (як мінімум в якості спостерігача);
- не всі Монтессорі-центри в нашій країні офіційні і дійсно працюють за цією системою;
- спочатку система створювалася для соціальної адаптації дітей, які відстають у розвитку і підходить не кожній дитині;
- система орієнтована на розвиток логіки на противагу розвитку творчих здібностей і мовлення;
- відсутність спеціально організованої ігрової діяльності дитини (наприклад, ролевих ігор);

Цікавий факт. Автор методики не займалася вихованням власної дитини. Її погляди сформувалися зі спостереження за дітьми в притулках, тому сформульовані нею правила не завжди узгоджуються з сімейним побутом.

Прикладом можна вважати першу заповідь: «Ніколи не чіпай дитину, поки вона сам до тебе не звернеться, в будь-якій формі».

Методика Глена Домана

Методика американського вченого Глена Домана складається з чотирьох основних частин: фізичний розвиток, навчання рахунку, читанню, засвоєння енциклопедичних знань. Автор методики встановив, що розвиваючі заняття ефективні в період найбільшої активності кори великих півкуль, тобто у віці до семи років, але й до одного року малюк може заучувати і систематизувати найрізноманітнішу інформацію.

«Картки Домана» – це картонні картки зі словами, математичними діями, фотографіями птахів, рослин, тварин, відомих людей і так далі. Ці картки батько або викладач показує малюкові упродовж дня буквально на кілька секунд кожна, поступово додаючи нові зображення. Великий інформаційний потік активізує розвиток дитини, «наштовхує» її на певні знання, іноді на шкоду творчому розвитку та розвитку дрібної моторики.

Переваги:

- інтелектуальний розвиток дитини внаслідок засвоєння великої кількості інформації;

- можливість займатися вдома з мамою.

Недоліки:

- методика не передбачає розвиток дрібної моторики, сенсорики, а також таких понять, як, форма, розмір, величина;

- картки Домана не вчать логічно мислити, аналізувати явища, робити висновки, отже, у дитини не розвиваються творчі та дослідницькі здібності;

- картки Домана не передбачають знайомство малюка з фактами, з якими він стикається в житті, які зустрічаються в казках, віршах, пісеньках, іграх.

Вальдорфська система

Ця методика не сприймає раннє інтелектуальне навчання в будь-якому вигляді – до 7 років забороняється

навантажувати дитину завданнями. Так, лише з 3-го класу дітей вчать читання, а до школи діти грають тільки іграшками з натуральних матеріалів.

Початок активного розвитку інтелекту відбувається в той момент, коли сформується емоційний світ. Авторська система виховання Рудольфа Штейнера забороняє використання телевізорів і комп'ютерів, позаяк у дітей швидко розвивається звикання, яке згубно впливає на духовний та фізичний розвиток дитини.

Переваги:

- *розвиток незалежності;*
- *акцент на розвиток творчих здібностей;*
- *психологічний комфорт дитини в період раннього дитинства.*

Недоліки:

- *методика не передбачає інтелектуальний розвиток;*
- *відсутність оцінок та змагань не сприяють появі лідерських якостей;*
- *заборону користуватися гаджетами в сучасному суспільстві практично нереально виконати, ізолювати дитину від гаджетів, інтернету та телевізора майже неможливо.*
- *труднощі з адаптацією до шкільного життя.*

Методика Миколи Зайцева

Гасло методики Зайцева – дитина всьому вчиться в процесі гри. Тому вся інформація на заняттях подається в ігровій формі, у максимально вільній дружній атмосфері. Втім, заняття не є розвагою, і дають міцні знання. Займатися за методикою Миколи Зайцева можна і вдома, і в дитячому садку або розвиваючому центрі. Дитина здобуває навички письма, швидко вчиться читати. При домашньому навчанні батькам доведеться спочатку самим опрацювати всі аспекти цієї методики, перш ніж пропонувати її дитині.

Переваги:

- *можливість займатися вдома з мамою/батьком;*
- *швидке навчання читання в ігровій формі;*
- *розвиток інтуїтивної грамотності на все життя.*

Недоліки:

- *логопеди і дефектологи відзначають, що малюки, вивчившись читати «за методикою Зайцева», часто «ковтають» закінчення, не можуть розібратися в складі слова (адже вони звикли ділити його виключно на склади і ніяк інакше);*
- *дітей доводиться перенавчати вже в першому класі, коли вони починають проходити фонетичний розбір слова, і вчитель просить викладати слово на картках: голосний звук – червона картка, дзвінкий приголосний – синя, глухий приголосний – зелена; в методиці Зайцева звуки позначені зовсім іншими кольорами.*

Методика Олени та Бориса Нікітіних

В основі системи Нікітіних лежить, насамперед, праця, природність, близькість до природи і творчість. Діти – господарі собі, своїм вчинкам і розпорядку. Батьки ні до чого не примушують їх, лише допомагають розбиратися в складних життєвих і філософських проблемах. Методика містить методи загартовування і фізичного розвитку. На заняттях дітям надається повна свобода творчості – ніяких спеціальних тренувань, зарядок, уроків. Діти займаються, скільки хочуть, поєднуючи спорт з іншими видами діяльності. Вдома також створюється відповідна атмосфера: спортивні снаряди розташовані всюди поряд з меблями та іншими домашніми речами.

Переваги:

- *розвиток самостійності у дитини;*
- *високий інтелектуальний розвиток малюка;*
- *розвиток образного і логічного мислення;*
- *формування творчого підходу до вирішення завдань;*
- *ігрова форма навчання;*
- *розумовий і фізичний розвиток дитини.*

Недоліки:

- *відсутність посидючості та терплячості у дитини з огляду на те, що всі заняття проводяться виключно за її зацікавленістю;*
- *спосіб життя складно підтримати в умовах міста;*
- *екстремальні методи загартовування.*

Автори цих відомих методик колись самі були батьками. Тож не дивно, що мами й тата – ті, кого гостріше всіх стосуються питання виховання і освіти дітей, – стають майже професійними педагогами. У деяких сім'ях захоплюються однією методикою, в інших – «схрещують» виховання «за Нікітіним» з вихованням «за Монтессорі». Так і повинно бути – схеми, навіть найталановитіші і найрозумніші, залишаються всього лише схемами, а живе натхненне виховання дітей ніколи не вкладається в шаблони. Але «що занадто, то не здорово». Впізнання нового завжди приваблює дітей, що наближаються до віку «чомучки». Але якщо очі малюка згасли, відкладайте всі «розвиткові» заняття і без нарікань перемикайтеся на заколисування улюбленого ведмедика. Головне – поміркованість! Інакше трапиться так, як з однією мамою, яка сумлінно виконувала програму-максимум Глена Домана. В результаті дівчинка до трьох років знала дві іноземні мови і складала в розумі тризначні цифри, але ніколи не посміхалася. Не було головного в спільній творчості матері і дитини – радості пізнання. Звичайно, не автор методики винен в цьому.

Якщо уважно читати між рядків всіх відомих методик раннього розвитку, неодмінно зрозумієш: «Чудо в самій дитині, а не в методиці».

Переваги раннього розвитку дитини: регіональний досвід

з досвіду Школи раннього розвитку Дитячий садок Kids&Co (м. Одеса) <https://www.kids-co.com.ua/news/chomu-vazhlyvyj-rannij-rozvytok-dytyny/>

Школа раннього розвитку «Дитячий садок Kids&Co» розташована в Одесі, педагогічний колектив застосовує прогресивні методики виховання, що поєднують у собі кращі світові практики. Тож протягом дня дитина отримує чимало корисної інформації. Ігри та творчі заняття дозволяють гармонійно розвивати пам'ять, увагу та мислення. Завдяки цьому дитині буде набагато простіше навчатися у базовій школі.

Важливо, що Школа раннього розвитку забезпечує достатній рівень спілкування з дитиною віком від 1,5 року.

Постійна здорова комунікація з малюком та індивідуальний підхід до його потреб вкрай позитивно впливають на формування та розвиток психіки дитини, при цьому враховуються вікові особливості та її характер. Всі заняття проводяться в ігровій формі, так дитина краще засвоює корисну інформацію. Такий підхід дозволяє поетапно розвивати мозок дитини, не перевантажуючи її при цьому. Діти отримують корисні навички, які застосовують на практиці. Завдяки такому підходу дітям набагато простіше буде навчатися у школі й вони зможуть досягти високих результатів.

Особливу увагу вихователі приділяють розвитку вміння концентруватися, закладають основи здорової самооцінки особистості. У ранньому віці дітям досить складно зосередитися на конкретному занятті. Тому дорослі застосовують спеціальні методики, що дозволяють привчити до посидючості. В основі таких методів лежить зацікавленість, а не примус. Адже діти отримують похвалу за виконані завдання, що підвищує мотивацію і підштовхує дітей до дій. Завдяки постійній комунікації діти вчаться критично та об'єктивно оцінювати свої вчинки та поведінку. При цьому вихователь індивідуально підходить до виховання кожної дитини, враховуючи особливості характеру та здібності. Це дозволяє своєчасно розпізнати таланти і обдарування дітей та докласти додаткових зусиль задля їх розвитку, намагаючись розкрити потенціал кожної дитини.

Вихователі Школи раннього розвитку приділяють увагу як інтелектуальному, так і фізичному розвитку вихованців. Кожна програма є збалансованою, адже поєднує гімнастику, заняття спортом, ігри та прогулянки на свіжому повітрі, розвивальні заняття. Тут працюють молоді, але досвідчені фахівці, що використовують авторські методики виховання та розвитку. Навчання проходить в ігровій формі, завдяки чому діти краще засвоюють інформацію та не відчувають примусу. Окрема увага приділяється естетичному вихованню. Для гармонійного розвитку важливо навчити дитину бачити прекрасне та посилювати любов до природи. Завдяки продуманим до дрібниць програмам вдається розвинути

фантазію, мислення та навіть покращити мовлення дітей. Правильно сплановані та організовані заняття дозволяють розвивати дрібну моторику рук, що позитивно впливає й на інші сфери розвитку дитини.

У розпорядженні дітей є сучасні розвивальні іграшки, що пройшли обов'язкову сертифікацію. Територія закладу, де щодня гуляють діти, є закритою. Також з особливою увагою було проведено меблювання: усі елементи адаптовані до вікових особливостей кожної групи та розташовані таким чином, щоб дітям було максимально зручно.

Чому важливий ранній розвиток дітей?

Правильний ранній розвиток дітей прямо впливає на їхнє майбутнє – підвищує результати у навчанні та розширює можливості після закінчення школи. Тому цьому аспекту слід приділяти максимум уваги.

Наукою доведено, що ранній розвиток має значний вплив на соціальне та емоційне здоров'я людини. Тому вкрай важливо допомогти дитині сформувати ключові навички в аспекті соціалізації та регулювання емоцій. У результаті дитина має здобути певну самостійність та розвинути інтерес до пізнання світу. Так закладаються лідерські якості. Також ранній розвиток дітей, методики якого підбираються індивідуально, є вдалим підґрунтям для освітньої кар'єри. На якість та успішність навчання безпосередньо впливають поведінкові та соціальні навички, засвоєні у ранньому дитинстві. Заняття в групах раннього розвитку дозволяють дітям опанувати норми поведінки, що відповідають віку, завдяки взаємодії з вихователями та іншими дітьми. Слід відштовхуватися від унікальних характеристик кожної дитини, вчасно виявляючи труднощі та сильні сторони. Розвиток та виховання дітей раннього віку має довгострокову перспективу. Адже набуті навички закріплюються у мисленні дітей та полегшують процес подальшого навчання, аж до обрання професії.

Кожна дитина – цілісна особистість, що потребує гармонійного розвитку. Тому з раннього віку необхідний комплексний підхід до виховання. Зокрема, *важливий*

сенсорний розвиток дітей раннього віку. Йдеться про розпізнавання почуттів та формування адекватних уявлень про навколишню дійсність. Саме на цьому базується розумовий розвиток як у ранньому, так і у більш дорослому віці. У ранньому віці, коли мозок є пластичним, найкраще вдосконалювати роботу органів чуттів та закладати основу для формування світогляду людини.

Не менш важливий і мовленнєвий розвиток дітей раннього віку. Дорослим необхідно обережно сприяти поступовому розвитку мовлення, розширенню словникового запасу та своєчасно реагувати на будь-які невідповідності між віком та розвитком мовленнєвих умінь.

Головне – не бігти за досягненнями, а керуватися простим принципом: гра завжди, гра скрізь, гра на суші та у воді. Саме через гру маленькі діти пізнають навколишній світ і саме ігрову методи дозволяють навчити дитину будь-чому. І не просто навчити, а зацікавити так, щоб у неї горіли очі і вона сама хотіла дізнаватися нового. А це 99% успіху у будь-якій діяльності!

Гра для сенсорного розвитку

«Розум дитини перебуває на кінчиках його пальців» – слова видатного українського педагога Василя Сухомлинського віддзеркалюють особливості раннього розвитку дітей дошкільного віку. У ранньому дитинстві (від 1 до 3 років) розвиток відбувається через предметну діяльність, в якій формується образне мислення. Дітям важливо відчутти предмет на смак, відчутти його структуру, доторкнутися до поверхні. Взаємодіючи з оточуючими об'єктами, дитина вчиться сприймати і аналізувати інформацію. У цьому допомагають органи чуття і відповідні аналізатори: зорові, слухові, тактильні, нюхові, смакові. Через ці системи формуються уявлення про навколишню дійсність, які закріплені в сенсорних еталонах – загальноприйнятих властивості предметів. Такими еталонами є форми, кольору, розмір, смак, рівень звуку, температура.

Сенсорна сфера особистості включає дві взаємопов'язані сторони:

- засвоєння уявлень про властивості і відносини предметів. Дитина шукає нові способи взаємодії з невідомими раніше предметами.

- оволодіння новими діями сприйняття, що дозволяють більш повно сприймати навколишній світ. Малюк може виконувати операції не тільки з предметами, а з символами, стає здатним вирішувати найпростіші завдання в розумі, не вдаючись до методу проб і помилок.

Розвиток сенсорики дозволяє поліпшити увагу, збагатити словниковий запас, сформуванати правильну структуру мови, поліпшити пізнавальні психічні процеси: пам'ять, увага, мислення, сприйняття, розвинути фантазію, отримати повну інформацію про навколишню дійсність, покращити комунікативні навички.

Малюк, у якого розвинена система сприйняття і переробки інформації, здатний відмінно орієнтуватися в умовах сучасного світу. Щоб цілеспрямовано впливати на сенсорику дошкільнят, необхідно знати основні етапи сенсорного розвитку, вміти діагностувати його рівень і співвідносити з віковими особливостями, з-поміж них є такі:

- Знайомство з об'єктом за допомогою сприйняття через органи чуття. Дитина тягне в рот, пробує на смак, обмацує, нюхає, оцінює форму і величину.

- Формування навичок співвідносити просторове розташування об'єктів, з'єднувати предмети і їх частини. Дитина оцінює розміри об'єктів і їх взаємозв'язку. Для цього потрібно вчити дітей вкладати один предмет в інший (добре підходять гри з пірамідкою), нанизувати намистинки на шнурок, проштовхувати невеликі предмети в різні отвори. Дитина знайомиться зі складовими об'єктами, з поняттям цілого і частин. У цьому йому допоможуть гри з великими пазлами, розрізними картинками, конструктором з 2-4 елементів. На першому етапі дитина здатна зібрати матрешку з 2 елементів.

- Освоєння способів практичного розрізнення властивостей об'єктів. Дошкільник вчиться порівнювати два схожих предмета шляхом практичних дій: накладання один на інший, співвідношенням форми і кольору. На другому етапі дитина здатна зібрати матрешку з 3 елементів.

- Формування маніпуляторних дій з предметом на основі багаторазового повторення. Після практичних маніпуляцій з предметом дитина здатна візуально співвіднести величину і форму об'єктів, використовуючи тільки розумові операції. Він може групувати предмети за однією ознакою, підбирати 3 предмета за заданим зразком, здатний розкласти об'єкти від меншого до більшого. На цьому етапі дошкільник збирає п'ятимісну матрешку.

- Ускладнення умов для виконання дій, які вимагають співвіднесення за однією з ознак. Дитина групує предмети за кількома ознаками, здатний співвіднести між собою 6 і більше квітів, візуально підбирає пару об'єкту за заданими характеристиками.

- Використання вивчених дій у вирішенні практичних і пізнавальних завдань. Дитина здатна відтворити отримані знання і навички, диференційовано сприймати властивості об'єктів, застосовувати предметні еталони у вирішенні поставлених завдань. На цьому етапі дитина 3 років може правильно зібрати пірамідку з 8 кілець в порядку убавання їх величини.

Сенсорне виховання – потужний інструмент розвитку системи почуттів дошкільнят, тому створення умов для різнобічного розвитку органів почуттів дітей, особливо дітей з ООП – важливе завдання батьків і вихователів дошкільних освітніх і розвиваючих установ.

Тому, щоб не згаяти час і розвивати дитину м'яко і правильно, пропонуємо вам ознайомитися з деякими *вправами для розвитку сенсорної сфери дітей 2-3 років життя.*

КАРТОТЕКА ДИДАКТИЧНИХ ІГОР: СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

«Черепаха»

Усі діти стають біля стіни. Черепаха – дорослий. Він стає на відстані 4-5 м від дітей-черепашенят і повертається до них спиною. Коли ведучий відвернувся, діти дуже повільно йдуть до нього. Коли повертається до них обличчям, то завмирають. Завдання: рухатися якомога повільніше. Стояти на місці не можна. Виграють ті діти, які дотрималися правил і прийшли до черепахи останніми.

«Рибки в акваріумі»

Дорослий роздає дітям паперові серветки, які вони кладуть собі на голови. Далі каже: «Діти, уявіть, що ви рибки, які живуть в акваріумі. Ви можете рухатися в будь-якому напрямку по кімнаті, але не торкатися одне одного. Під час руху серветки не повинні впасти з вашої голови. Якщо це трапиться, вам доведеться дочекатися, щоб хтось із ваших друзів допоміг вам підняти серветку з підлоги і покласти вам на голову».

«Знайди предмет потрібного кольору»

Дітям пропонують набір із 5-6 знайомих іграшок різного кольору (лялька, машинка, пірамідка, брязкальце, дзвіночок тощо). Вихователь повідомляє, що він забув усі кольори, а пам'ятає лише назви, і просить дітей допомогти йому. Він буде називати колір, а хтось із дітей – показуватиме іграшку відповідного кольору. Під час відповіді вихователь не виправляє дитину, й незалежно від того, як вона відповідає, дякує їй і хвалить.

«Посади метелика на квітку»

Для гри беремо аркуш паперу зеленого кольору із зображенням 12 квіток однакової форми, двох розмірів (6 великих і 6 маленьких) і шести кольорів (по одній великій і маленькій квітці однакового кольору) – червоного, оранжевого, жовтого, синього, фіолетового, білого; 12 контурних картонних метеликів однакової форми (також двох розмірів і шести кольорів відповідно до розмірів та кольорів квітів). Вихователь звертається до дітей:

- Погляньте на цей квітник. Якого кольору ця квітка? А ця? Вона велика чи маленька? Покажіть інші квітки такого самого кольору та розміру.
- А тепер послухайте вірш.

Я біжу, біжу по гаю,
Я метелика впіймаю.
А метелик не схотів,
Геть від мене полетів.
Полетів він на лужок,
Заховався між квіток.

(Н. Забіла)

- На наш лужок теж прилетіли метелики. Тож допоможемо їм заховатися. Для цього треба знайти квітку для кожного метелика, таку саму за кольором та величиною, як і він сам, і посадити метелика на неї. Подивіться на цього метелика. Який він – великий чи маленький? А якого він кольору? А тепер знайдіть таку саму квітку. Дивіться: квітка велика, і метелик теж великий; квітка синя, і метелик синій. Якщо посадити його на цю квітку, він буде зовсім непомітний.

«Постав букет квітів у вазу»

Для гри підготуємо чотири вази: жовтого, червоного, зеленого і синього кольорів, зроблених з пластикових пляшок, та паперові квіти таких самих кольорів. Вихователь показує дітям квіти, які лежать на столі або килимі довільно перемішані, і пропонує зібрати з них букети і поставити у вази. Потім, вихователь бере, наприклад, червону квітку і ставить її у вазу червоного кольору, роблячи акцент на тому, що квітка такого ж кольору, як і ваза. Те ж саме робить і з квітами інших кольорів. Далі збирати букети пропонується дітям.

«Який кубик зник?»

Вихователь показує дітям кубики різних кольорів і просить назвати, якого кольору кожен із них. Після цього непомітно прибирає один із кубиків і просить малюків уважно поглянути і відповісти: Чи всі кубики на місці?

Якого кольору кубик зник? Потім вихователь пропонує малюкам побудувати з цих кубиків вежу.

«Збудуймо будинки»

Вихователь пропонує дитині розглянути картки, на яких намальовані два будинки – великий і маленький; дахи й вікна вирізані. Дитина має назвати, що на них зображено. (Будинки.) Далі дорослий розповідає казку: «Жили собі два веселі будинки. Один був... який? (великий), а інший... (маленький). Але незважаючи на те, що один був великий, а інший маленький, вони дуже дружили. Аж ось налетів злий і сердитий вітер, він поскидав із них дахи, повидував вікна й розкидав їх по траві. І будинки засумували: хто ж тепер їм допоможе знайти саме їхні вікна й дах і полагодити їх». Вихователь заохочує дитину допомогти будиночкам, ще раз звертає увагу на їхню величину. По закінченні завдання будиночки дякують дитині.

«Сходинки»

Для гри треба підготувати для кожної дитини по п'ять прямокутників однакового кольору, але різного розміру. Зі спільної таці дитина вибирає прямокутники однакового кольору. Так у кожного з'являється по п'ять однакових за кольором, але різних за розміром прямокутників. Вправляйте дітей у порівнянні форм, розмірів, кольорів за допомогою прийомів прикладання та накладання; порівнюйте кольори прийомом зіставлення.

Завдання на вибір дітей. Побудуйте сходинки для улюбленої іграшки. Разом із дітьми виберіть іграшку й виставте на столі. Вона спостерігатиме за діями дітей. Іграшка невелика, відповідно до розміру фігур. Запропонуйте дітям починати з великого прямокутника, далі знайти менший, ще менший і так до найменшого. Іншого разу починайте будувати від найменшої фігури до найбільшої. Якщо сходинки побудовано правильно, іграшка весело й охоче піднімається чи спускається ними вгору, вниз. Якщо дитина припустилася помилки, іграшка не бажає йти на сходинки доти, доки дитина чи всі разом не знайдуть і не виправлять помилку.

«Вище – нижче»

Для гри знадобиться площинне зображення пар «високий – низький», пірамідки та ведмежата. Вихователь звертає увагу на яскравий малюнок і питає, хто завітав до малюків у гості. Діти називають малюнки. Вихователь питає, чи однакові іграшки за висотою. Просить назвати високу пірамідку, маленьке ведмежа і т. д. Заохочує малюків скласти речення: «Це ведмежа вище від цього», «Ця пірамідка нижча від цієї» і т. д.

«Вирушаймо в подорож»

Вихователь показує малюкам вузьку та широку паперові смуги і пояснює, що це – дороги для машин. Потім педагог дістає маленьку і велику машинки і просить вихованців показати, де велика машина, а де – маленька. Після цього вихователь спонукає малят визначити, яка дорога для якої машинки підійде. Доречно ставити малюкам запитання: чи зможе велика машинка проїхати вузькою дорогою? Чому? Далі вихователь пропонує дітям викласти по ширині кілька вузьких і кілька широких смужок, щоб утворилися дві довгі дороги, та «прокатити» по ним відповідні іграшкові машинки.

«Ведмедик»

На картці намальований ведмедик; усі його «деталі» – голова (коло), тулуб (великий овал), лапи (малі овали та кола) – вирізані. Вихователь загадує загадку про ведмедя: «Хоч у нього й шуба є, А як холод настає, Він не їсть тоді й не п'є, І не ходить, не гуляє, А у лігво спати лягає». Далі вихователь пропонує розглянути, з яких частин складається ведмедик, назвати, на які геометричні фігури схожі частини його тіла. Потім він пропонує дітям скласти ведмедика з різних геометричних фігур.

«Тактильний мішечок»

Гра дозволяє вдосконалювати знання дітей про геометричні фігури, закріпити кольори та спонукає дітей знаходити фігури відповідно до вказівки дорослого, сприяє розвитку дрібної моторики рук, концентрації уваги.

Дитині надаємо кольорові мішечки з прозорою плівкою та вмістом рису і кольоровими фігурками (геометричні форми). Дитина може просто тримати мішечок в руках, тренуючи пальчики. Але можна давати нескладні завдання, до прикладу: візьми червоний мішечок і знайди круги; візьми синій мішечок і знайди квадрати. Можна знаходити в червоному мішечку сині фігури. Можна робити тематичні мішечки або мішечки різної форми.

«Веселий клоун»

До дитини в гості приходять веселий клоун (пропонуємо малюку площинну фігурку іграшкового клоуна, на якій нашиті гудзики різної величини; додається також комплект одягу з прорізами для гудзиків – для дитини).

Звертаємо увагу, що в клоуна сірий, тьмянний одяг, і пропонуємо дитині одягти його у веселий, яскравий одяг. Дитина називає, який одяг вона вдягає, якого кольору й чому обрала саме ці гудзики.

«Прикрась ялинку»

Дитині дають площину форму ялинки, на якій вирізані отвори різної форми для іграшок, а також іграшки-пазли для прикрашання. Пропонують прикрасити ялинку до свята, дібравши відповідну іграшку до отвору.

Ігри з прищіпками

Прищіпки – доступний матеріал для розвитку дрібної моторики.

Щоб причепити чи відчепити прищіпку, дитина задіє пальці рук, відпрацьовує захоплюючі рухи. Діти до 2 років використовують для захоплення всю кисть, а гри з прищіпками допоможуть скоординувати точну роботу пальчиків. Завдяки кольоровій гамі прищипок, можна вивчати кольори і формувати математичні уявлення. Ігри з прищіпками розвивають дрібну моторику.

Використовуючи фантазію, можна запропонувати дитині багато варіантів ігор з прищіпками, серед яких:

- **Прання.** Натягнути мотузку між двома стільцями і запропонувати повісити на неї лялькову одяг, закріпивши прищіпками.
- **Конструктор.** За допомогою прищіпок створюють об'ємні фігури, роботів, тварин, транспорт.
- **В світі тварин.** Роздрукувати фігурки їжачків і зайчиків. Їжачку причепити голки у вигляді прищіпок, зайчику зробити з них вушка.
- **Полянка.** Вирізати з кольорового картону сонце, хмару, траву, дерево. Дитина чіпляє до трафарету прищіпки відповідного кольору, щоб вийшла об'ємна картина.
- **Хто що їсть.** Роздрукувати мордочки різних тварин і ту їжу, яку вони вважають за краще. З картону вирізати коло, розділити його на сектори. На кожен наклеїти зображення їжі. На прищіпки скотчем наклеїти мордочки. Дитина чіпляє прищіпки з твариною на той сектор, де зображена відповідна їжа.

«Пальчиковий сухий басейн»

Сухий басейн – гра на розвиток дрібної моторики, яка включає в себе пальчикову гімнастику. Глибоку миску заввишки 12-15 см на половину заповнити сухим горохом. Дитина опускає кисті рук в наповнювач, перебирає горошини, розсипає їх. Таким чином відбувається самомасаж пальців рук. Ігри в сухому басейні супроводжують музикою і віршами. На дно миски можна викласти маленькі іграшки, які треба знайти і описати їх з закритими очима.

«Намісто з солоного тіста»

Дітям пропонується створити намисто в подарунок мамі з різнокольорових кілець. Педагог заздалегідь ліпить колечка з солоного тіста і підсушує в духовці. Тісто можна купити в магазині або зробити самим. Для цього знадобиться: 1 склянка борошна, 1 стакан солі, 1 ст. л. крохмалю, 1 ½ склянки води, кольорова гуаш. Крохмаль розвести в ½ склянці холодної води, залити 1 склянкою окропу. Половину склянки отриманого розчину змішати з борошном і сіллю. Замісити тісто, пофарбувати в різні кольори. Сформувані колечка. На занятті діти нанизують намистинки на шнурок і формують прикрасу.

«Розклади яєчка в свої будиночки»

Педагог зафарбовує картонний контейнер для яєць в 4 кольори: червоний, синій, зелений, жовтий. Коробочки від шоколадних яєць (кіндер-сюрпризу) обклеюють відповідної кольоровим папером. Діти розкладають різнокольорові яйця в підходящі осередки.

«Тактильна коробка»

Основа інтерактивного посібника-гри – короб, каструля, пластиковий контейнер з кришкою. Вона наповнюється природними матеріалами (крупною, піском, борошном, черепашками, каменями, листям). Можна додати в коробку папір, вату, тканину, іграшки. Доповнюють коробку інструментами – ложкою, лопаткою, склянками, формами для кексів. Дитина вивчає наповнення коробки, вчиться маніпулювати різними предметами, знайомиться з різними тактильними відчуттями. Можна грати з вмістом коробки за завданням дорослого або залишити місце для вільної творчості дошкільника.

«Чудовий мішечок»

Для гри знадобляться великий щільний тканинний мішок і різні дрібні предмети: галька, фігурки, кульки і намистинки, монетки, тканину, шишки.

У ході гри розвивається тактильне сприйняття. Діти по черзі опускають руку в мішок і описують предмет, який намацали. Завдання – вгадати, який предмет знаходиться в мішку. Заняття проводять як індивідуально вдома, так і в групі в дитячому садку.

«Павучок на галявинці»

Для гри знадобиться пластикове прозоре відро з кришкою, в ньому роблять отвори для шнурівки і кріплення додаткових деталей. На кришку з кольорового паперу наклеюється павучок. Очі роблять з кришок від пластикових пляшок, розфарбовують в відповідні кольори, з'єднують з основою. До лапок додають шнурки, які вставляють в отвори. З них дитина «плете павутину». В відерце складають дрібні предмети і стрічки, які можна проштовхувати через отвори різного діаметру. Варіантів маніпуляцій з посібником безліч, тому діти кожного разу придумують нову гру з павуком.

Список використаних та рекомендованих джерел:

1. International Standard Classification of Education. ISCED (2011). UNESCO Institute for Statistics, pp. 26-29. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>
2. Broström, S. Care and education: Towards a new paradigm in early childhood education. In Child and youth care forum Kluwer Academic Publishers-Plenum Publishers. 2006. Vol. 35, No. 5, pp. 391-409.
3. Благополуччя дітей (2022). [Електронний ресурс]. Режим доступу: URI: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/IDP_growing_together.pdf
4. Гаращенко Л., Літіченко О., Шинкар Т. (2022). Організація освітньої взаємодії з дітьми раннього віку: актуальні проблеми практики. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. Вип. 38 (2). С. 24-29. URL: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.384>
5. Іванова Д. Г. (2022). Принцип самоцінності дитинства – імператив формування інклюзивної компетентності вихователя дошкільного закладу. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Випуск 60. С. 53-63. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/655>
6. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020). Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В. Б. 44 с.
7. Литвиненко О. Щедра грядка: дидактичний посібник. *Дошкільне виховання*. 2023. № 10. С. 22-23.
8. Ігри для сенсорного розвитку дітей 2-3 років. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://bukovinaorient.org.ua/>
9. Li, L. Developing a Pedagogy of Play: Toddlers' conceptual learning in a Play World. *Early Years*, 2022, (3), 278-292.
10. Практика взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі : метод. посіб. / уклад. : О. В. Коган та ін. Лисичанськ : ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021. 80 с.